

Választások

Tudomány, intézetek, Akadémia

PUBLICISZTIKA - LXX. évfolyam, 6. szám, 2026. február 6.

Nem, nem kell mindjárt arra a nagy áprilisi választásra gondolni, amely egyre jobban fel fogja kavarni az életünket, beleavatkozik a mindennapjainkba, és sokaknak még a családi életét is tönkreteszi. Vannak kisebb választások is, amelyek a társadalom egészét kevésbé érintik.

Szingapúr vagy Berlin?

Itt van például, hogy Szingapúrt vagy Berlint válasszuk-e mint követendő kutatásszervezési példát: Szingapúrban igen sok élet- és természettudományi kutatóközpont van, de humán vagy társadalomtudományi alig. Ezzel szemben Berlinben, illetve Németországban külön hálózatuk van az utóbbi körbe tartozóknak, és ott van mellettük még a Max Planck Társaság, amelynek egyébként a három nagy tudományterületen 84 intézete van. Hajdan, immár hét éve, amikor elvették az MTA-tól a kutatóhálózatát, Palkovics miniszter és parlamenti szószólói épp ezt a német példát emlegették, mint amit másolni fognak. Úgy látszik azonban, ezt nem tartották sikeresnek, mert az első elnököt, Maróth Miklós akadémikust és kormányfőtanácsost három éve Gulyás Balázs váltotta, akinek mindenekelőtt a feledhetetlen HUN-REN nevet köszönhetjük, melyet se idehaza, se külföldön nem értenek.

Gulyás, sok összevissza ígéret, fogadkozás és terv után, amelyek mind a kutatóhálózat egységére és kiemelkedő finanszírozására vonatkoztak, tavaly úgy döntött, hogy a szingapúri modellt választja, és ezt ma már nyíltan magáénak is vallja. Ahogy utoljára decemberben nyilatkozta: „Magyarországon is megvalósulhat a szingapúri csoda, amikor egy kis ország tör a tudományos világ csúcsára, megemelve polgárai jólétét.”¹ Ugyan ahhoz először is pontosan kell ismerni a helyzetet, amiből majd kinő a csoda, de Gulyás téved, amikor például azt állítja, hogy Klebelsberg Kunó kultuszminiszter a (mai nevén) Balatoni Limnológiai Kutatóintézetén kívül más kutatóintézetet is alapított volna, valamint hogy (mintegy Demeter Szilárd sikeresebb elődjeként) az összes magyar közgyűjteményt egy ernyő alá rakta volna be, de ez legyen a legkisebb gondunk, hiszen biztosan az értetlen riporter tehet a hibákról.²

Minket inkább az zavar, hogy a saját (és vezérigazgatója), tavaly már duplájára, közel havi tízmillió forintra emelkedett juttatásával szemben a mindennapi munkát végző kutatók (és a további személyzet) béréhez jobbra teljesítményfüggő pótlékként tettek hozzá maximum 30 százalékos többletet, de az intézetekre kiosztott „vállalásokat” rendszeren csúcsra járatják. Jóllehet itt az *ÉS*-ben már szeptemberben írtunk a vezetők és a mezei munkatársak közötti, mondjuk így, bérfeszültségről, a biztosítékot csak a vezetők körében az *ÉS*-nél nyilván népszerűbb *HVG* írása ütötte ki, mert azután következtek be olyan retorziók, amelyek révén két felsővezetőt is eltávolítottak, természetesen „közös megegyezéssel” – a hírek szerint azért, mert az *ÉS*-ben is belinkelt táblázatot a központbeli kiemelkedő jövedelmekről nem rejtették el időben a nyilvánosság elől.³

Mint mára kiderült, az egyik vezérigazgató-helyettes és főosztályvezető távozása csak az első hulláma volt a Központ teljes kiürítésének. Azóta ugyanis, mint az Agatha Christie-krimiben, hétről hétre tűnnek el az „indiánok”, olyannyira, hogy nemrég levették a honlapról nemcsak a hazai és a nemzetközi tanácsadó testületeket, valamint „Az elnök köre” nevű baráti klubot, hanem az egész „Vezetőség” rovatot.⁴ Nyilván nem tudták elviselni a szégyent, hogy a másik vezérigazgató-helyettes maga mondott fel, majd eltűnt a

nemzetközi kabinetvezető, a kommunikációs főosztályvezető már rég elpárolgott, a jogi főosztályvezető átigazolt az ELTE-re száműzött intézetekhez, a pályázati főosztályvezető pedig nyomot se hagyott maga után.

De a kutatók nem őket siratják, hanem a köddé lett korábbi PIC-számokat, mert az ilyen EU-azonosítók nélkül a folyó pályázatok kezelhetetlenek (lesznek). Az október végi átalakulás idején, amikortól az EU visszamenőleg felfüggesztette a korábbi azonosítókat, a főnökség azt üzentte a (fő)igazgatóknak, hogy csak várjanak nyugodtan, majd visszakapják a régi számot. Bódis László államtitkár a napokban ezt nyilatkozta: „A HUN-REN a 2024 végén elfogadott törvény alapján jogi megújuláson ment át, és mivel jogfolytonosság van, egy adminisztratív folyamatnak kellene lennie, hogy továbbra is biztosított legyen a hazai kutatóintézetek uniós pályázati részvétele. A régi és az új HUN-REN ugyanaz, csak éppen egy másik működési struktúrában. Az uniós szerv képviselői arra tesznek fel kérdéseket, hogy ezek a kutatóintézetek jogilag most önállóak-e, holott ezt a HUN-REN törvény és ezen szervezetek alapító okirata is kimondja.”⁵

Valószínűleg mind elfeledték, hogy ha a nyilvántartási szám, az adószám megszűnik, továbbá ha egy állami szervezetből egy magánjogi státuszú cégbe, sőt valójában az alapító okiratuk szerint egy civil szervezetbe ágyazott intézetcsoporthal lesz dolguk, akkor meg kell vizsgálni, jogosan gazdálkodnak-e az EU forrásaival. Azok a szerencsés intézetek, amelyek már kaptak új PIC-számot, még mindig nem lehetnek biztosak benne, hogy a jogfolytonosságukat elismerik. Ráadásul vannak régebben elnyert és folyamatban lévő új pályázatok, amelyekben még a régi azonosítókkal indultak (és állnak nyeresre) a pályázók, de most kell elindítaniuk a PIC-számok „átkódolását” a régiről az újra, ami ki tudja, meddig tart. Ráadásul a külföldi társpályázók, pont, mint korábban a felfüggesztett Horizont esetében, gyanakodva fogadják a magyar ajánlatokat, hiszen ezekkel „csak a baj van”.

A miniszter múlt szombaton önelégült bejegyzésben dicsérte magát: „Az Európai Bizottság intézménye – közbenjárásomra – tegnap késő délután küldött hivatalos tájékoztatást a kutatóhálózatnak, amiben elismerik, hogy a HUN-REN kutatóközpontjai megfelelő jogi státusszal és önállósággal rendelkeznek, ezáltal továbbra is önállóan jogosultak részt venni az EU-s pályázatokon. A HUN-REN megújulásakor ebben állapodtunk meg a kutatóhálózattal és a jogszabályi környezetet is ennek megfelelően alakítottuk ki.” Itt viszont a jogfolytonosságról nincsen szó, csupán arról, hogy a hálózatba tartozó egységek a jövőben is önállóan vehetnek részt mindenben, szemben azzal a lehetőséggel, hogy kizárólag a HUN-REN központ nyúlványai legyenek. Reméljük, így is fogják majd jóváhagyni.⁶

A feltehetőleg kormánykörökben kidolgozott és nyilván zseniálisnak tartott ötlet, hogy az úgymond *sui generis*, vagyis kivételes jogállású magáncégszerű kutatóhálózat alakulás, aminek az egyetlen indoka, hogy a szervezet, vagyis az Irányító Testülete és főleg a két vezetője kormányváltás esetén is érintetlen maradjon, pont úgy, ahogy az alapítványi (*kekva*) egyetemeket is megálmodták, egyelőre nem látszik nyerőnek, mert ahogy akkor, most se jutott eszükbe, hogy előre egyeztessenek az európai illetékesekkel, vajon nem lesz-e valami hátrányunk belőle.

Ráadásul tartós probléma maradt az ingatlanok tulajdoni helyzete, egyrészt, mert a tavaly ilyentájt indított per, amely az MTA közgyűlésének csekély többségű határozatát támadta meg, még mindig nem jutott a bírósági szakaszba, másrészt a nyáron az ELTE-re áthelyezett négy kutatóközpont miatt az MTA joggal gondolja semmisnek a 2024 őszén a kormánnyal kötött előzetes értékesítési megállapodást, amelyet azután a közgyűlés elé terjesztett. Az MTA vezetését még azzal a gesztussal sem próbálták megnyerni az ügyüknek, hogy a „négyeket” átengedték volna az Akadémia keretébe.

ERC vagy OTKA?

Legutóbbi cikkemben (*Az utolsó év?, ÉS, 2025/50., dec. 12.*) megemlékeztem a Krausz Ferenc Nobel-díjas fizikus által elnökölt Élvtal Csúcskutatói és Tehetséggondozó Alapítványt, amelynek a honlapját továbbra sem találni, sőt a *kekva*-szerű szervezet öttagú kuratóriumának további tagjait nyilvánosan nem

közölték, bár Darvas Béla blogjában megtalálhatók: „három Nobel-díjas kutató (Steven Chu, Randy Schekman, Donna Strickland) és egy Abel-díjas matematikus (Lovász László) segíti az Alapítvány munkáját. A hatodik tag Madaras Markó menedzser BSc-vel (!) meglehetősen módon kilóg a sorból.”⁷ Utóbbi egyébként Krausz cégének operatív és beruházási igazgatója, tehát feltehetőleg az ő kezében lesz az alapítvány irányítása. Lovásztól tudni lehet, hogy minden kezdeményezésnek támogatója, amely iskolások vagy általában fiatalok tudásának növelését célozza, de hogy a három további külföldi tudós a nevének kívül mit ad hozzá majd az Élvtalhoz, a jövő titka.

Az OTKA utódjaként bevezetett Nemzeti Kutatási Kiválósági Program (NKKP) állítása szerint az Európai Kutatási Tanács (ERC) mintáját követve írja ki és értékeli a pályázatokat. Csakhogy, amint tavaly elpanaszoltam, a társadalomtudományi, de főleg a humán területekre túl kevés nyertes jutott.⁸ Ennek részben az is oka lehet, hogy túl kevesen pályázhattak, ami talán azzal magyarázható, hogy szemben az ERC szerkezetével, amelyben 11 természettudományi, 9 élettudományi és 8 társadalom- és humántudományi, tehát nagyjából egyenlő számú és azonos súlyú zsűri van, az NKKP alatt ezek eloszlása: 5 - 6 - 3. (Az OTKA-ban 9 zsűri volt e területen.)⁹ Ez utóbbi tudományok egyébként azért kellene, hogy akár az ERC témamegosztásához képest is további előnyben részesüljön, mert a mindhárom nagy területen megkövetelhető nemzetközi jelentőségű és ilyen mércével bírálható kutatásokon kívül a magyar pályázati rendszernek gondoskodnia kell a csak magyar(országi) vonatkozású kutatásokról is, irodalmi, nyelvi, történelmi, néprajzi stb. szempontokból, hiszen szemben a fizikai, genetikai stb. felfedezésekkel, amelyeket bárhol a világon támogatnak és megbecsülnek, egy csak hazai, ünnepelesebben szólva, nemzeti érdekű kutatás, amelynek az eredményét ugyan lehet idegen nyelven publikálni, de aligha kelt nagy (vagy akármekkora) visszhangot máshol, például egy költői életmű kritikai kiadása, bár kötelességünk lenne, de a nemzetközi térben, így az ERC számára is, eladhatatlan vállalkozás.

A két éve kivégzett OTKA azonban erre is tudott forrást találni, miközben jól illeszkedett az akkori hazai pályázati rendszer piramisába. Ráadásul, szemben az OTKA-val, sem a tavalyi, sem a tavalyelőtti vesztesek nem kaptak megfelelő tájékoztatást – vagy az időhatáron belül, hogy a vélemények alapján pályázhatnak újra, vagy nem olyan tartalommal, amely indokolta volna az elutasítást és segített volna új tervek kialakításában. Az is különbség az ERC-hez képest, hogy a bírálati folyamatról alapos tájékoztatást adnak a pályázóknak, míg az NKKP csak a határidőket sorolja fel.

Sajátos vonása a pályázati kiírásoknak, hogy más országok gyakorlata alapján mostantól minden projektben kötelezővé teszi legalább egy doktorandusz alkalmazását, illetve (bár a posztdoktori pályázatok megszűntek) lehetségesek posztdoktori állások is, de olyan fizetésekkel, a minimálbér két-, illetve háromszorosával, amivel túlszárnyalják a senior kutatók, sőt a magát a projektet kidolgozó és azt irányító kutató fizetését is, hiszen utóbbi esetben csaknem egymillió bruttó bért érnek el, és mivel az egyébként már állásban lévő és a projektben pluszmunkát végző kutatók fizetését tilos kiegészíteni (ellentétben az OTKA korábbi gyakorlatával), a posztdoktor jár a legjobban az egész csapatból. Mivel ezt a szegényt egyetlen kutatóhely sem engedheti meg, különféle trükkökön kell gondolkodniuk, hogy mégse kerüljön a kutatásvezető abba a megalázó helyzetbe, hogy irigykednie kelljen az általa alkalmazott és irányított junior munkatársra. Mindezt pedig azonnal bevezetik, tesztelés, próba, hazai tapasztalatok nélkül.

Ennek egyik következménye, hogy a doktori képzés is „rétegződik”. Az így kialakuló piramis alján a „bakák”, a hagyományos doktori képzés havi 140–180 eFt/hó ösztöndíjban részesülő hallgatói vannak. Őket übeolják az „altisztek”, az új típusú kooperatív képzésben részt vevők, havi 250 eFt ösztöndíjjal plusz egy félállású fizetéssel a munkahelyüktől. Fölöttük találjuk a „tiszteket”, a havi 640 eFt bruttó bért zsebre tevő doktoranduszokat. És a csúcson a doktori képzést már elvégzett posztdoktorok a milliós fizetésükkel – de csak amíg a projekt tart.

A független Akadémiáért

Május elején az MTA is választ, nemcsak elnököt, de több más tisztségviselőt, akik közül többet a jól informált HVG már tavaly novemberben megnevezett (pedig ezt idén márciusig bizalmasan akarták kezelni).¹⁰ Most a korábbiaknál egyrészt szabályozottabb, másrészt bonyolultabb, tulajdonképpen végig off-line eljárásban futnak neki a jelöltek a közgyűlési döntésnek, s ennek során a Jelölőbizottság meghallgatja őket, majd miután a koncepciójukat nyilvánosságra hozhatták, április elején a közgyűlés tagjai egy négyórás személyes meghallgatáson tehetnek fel kérdéseket. A JB valamely okból tartózkodott az online (fórum és/vagy zoom) lehetőségektől, amivel sok vidéki szavazót hátrányosabb helyzetbe hozott.

Távol álljon tőlem kívánságlistát prezentálni, netán programot vagy ötleteket adni a jelölteknek az Akadémia jelenlegi, még mindig hanyatott állapotában, csupán az olvasó figyelmét hívom fel arra, hogy a mostaninál békésebb időkben is volt egy mintázat, amit az elnökválasztások követtek. Mindez arra vezethető vissza, hogy bár az MTA-t az alapítói saját vagyonnal ruházták fel, ami egészen az I. világháború végéig biztosította anyagi, és ennek következtében döntési függetlenségét, azt követően, és különösen a II. világháború és a Vigyázó-vagyon államosítása után kizárólag a mindenkori kormány és parlament pénzügyi köldökzsínórján keresztül volt biztosítva a fennmaradása.¹¹ A pártállam idejében ezt akár természetesnek is tekinthettük, hiszen akkoriban mindent egy központból irányítottak, de a rendszerváltás után, amikor önkormányzati elven alapuló független köztestületként alakult újjá a szervezet, elfelejtettek gondoskodni az anyagi önállóságáról, például oly módon, hogy az ország éves központi költségvetése kiadási oldalának meghatározott töredékszázalékát egyszer és mindenkorra rendszeres támogatásként megítélik az MTA számára, de természetesen attól különválasztva a kutatóhálózat évről évre változ(tathat)ó költségvetését – amennyiben reményeink szerint az egyszer visszakerül eredeti helyére.

Ennek a körülménynek köszönhető, hogy a közgyűlések rendre olyan elnököket választottak meg, akiktől azt remélték, hogy a regnáló kormánnyal, mindenekelőtt annak fejével szót tudnak érteni. Kosáry Domokos után ezért jött 1996-ban Glatz Ferenc, vagy 2008-ban, amikor az elnökválasztáson mindenki a 2010-es Fidesz-győzelemre számított, a Fidesz korábbi minisztere, Pálincás József, és utoljára 2020-ban Freund Tamás, akitől azt várták, hogy valamilyen formában elérje a kutatóhálózat visszakerülését az MTA keretei közé. Nem különbözik ez attól a helyzettől, amely rövid idővel 1993 után az egyetemi rektorválasztásokat jellemezte, hiszen ilyenkor is rendszeresen arra a jelöltre voksoltak, akiről feltették, hogy a lehető legjobb költségvetést harcolja ki intézményüknek. Mivel pedig ez az állapot a kormányok számára is kényelmes volt, a rendszer mind a mai napig fennmaradt – az alapítványi egyetemek esetében azzal a különbséggel, hogy nekik elsősorban a (politikailag nem semleges „kijelölt”) kuratóriumoknak kell megfelelniük, amelyeknek az elnökeit azért a miniszter időnként berendeli magához.

Mivel az elnökjelölti koncepciók egyelőre titkosak, nyugodtan spekulálhatok, hogy ha a bennük szereplő tervek rákérdeznék, akkor többnyire azt a választ kapják, hogy „ez majd a kormányzati támogatástól, a döntéshozókkal kötendő megegyezéstől függ”, mivel kicsiny tér nyílik arra, hogy az Akadémia feladatait minimálisan biztosító költségvetése tételeinek átcímkezésével jelentősebb hatású új programokat lehessen indítani. Márpedig egy nagyszabású terveket megvalósítani kívánó elnöknek tanácsos jó viszonyt kiépítenie a kormánnyal vagy a miniszterelnökkel. Nem véletlen, hogy az előzetes latolgatások egy pontján elhangzott egy olyan javaslat is, hogy az MTA-nak el kellene halasztania az elnökválasztást például szeptemberre, amikor már normalizálódik a most többséyesnek látszó választások miatt egyelőre megjósolhatatlan helyzet.

Nem fejtegetem tovább, mennyi előnnyel járna egy törvényileg függetlenként szavatolt köztestület állandó kvóta szerinti finanszírozása, és hogy milyen módon lehetne kezelni az akadémiai költségvetést, amely – a hajdani vagyon helyett – gondoskodik a rendszeres pályázati kiírásoktól kezdve a tudományos programokon, konferenciákon, nemzetközi kapcsolatokon, a hivatal működtetésén át a tagok és a nagydoktorok (inflációkövető!) tiszteletdíjáról is – anélkül hogy alázatosan az adott miniszter vagy parlamenti bizottság elé kelljen járulnia az elnöki tisztet éppen betöltő, rendszerint világhírű tudósak.

De ha sokan álmodjuk ugyanazt, egyszer talán valóság lesz belőle.

- 1 <https://index.hu/gazdasag/2025/12/22/hun-ren-paros-interju-gulyas-balazs-jakab-roland-atalakulas/>
- 2 „Klebsberg Kunó indított el több kutatóintézetet – köztük 1927-ben a Balatoni Limnológiai Kutatóintézetet –, miközben a magyar állami közgyűjteményeket egy állami ernyőszervezet, a Magyar Közgyűjteményi Egyetem (MKE) keretében kapcsolta össze.” A szervezet neve Országos Magyar Gyűjteményegyetem volt, és csupán hat könyvtár, levéltár és múzeum tartozott alája.
- 3 <https://www.es.hu/cikk/2025-09-19/kenesei-istvan/valami-arad.html>
https://hvg.hu/360/20251208_HUN-REN-vezetok-fizetes-50-szazalekos-beremeles-kutatok-keresete
https://hvg.hu/tudomany/20251219_HUN-REN-elbocsatasok-vezetok-fizetes-hvg-megirta
- 4 <https://hun-ren.hu/hunren>
- 5 <https://kormany.hu/kormanyzat/kulturalis-es-innovacios-miniszterium/hirek/bodis-laszlo-bizunk-az-europai-bizottsag-vallalasan-a-hun-ren-ugyeben>
- 6 Hankó Balázs Facebook-oldalán egy (valószínűleg érintett kutató által beírt) hozzászólás szerint: „Akkor lehet örülni, ha: 1 validálták a PIC code-okat, 2 feloldották a régiek blokkolását 3 áttették a futó projekteket az új számra.”
- 7 <https://darvasbela.atlatszo.hu/2026/01/07/eloszo-az-mta-2026-os-valasztasahoz-no2/>
- 8 <https://www.es.hu/cikk/2025-12-12/kenesei-istvan/az-utolso-ev.html>
- 9 Ezt már két éve is felemltettem. <https://www.es.hu/cikk/2024-05-31/kenesei-istvan/az-otka-utolso-halala.html>. Friss hivatkozás: https://erc.europa.eu/system/files/2025-10/Panel_Chairs_ERC_Starting_Grant_2026.pdf
- 10 https://hvg.hu/itthon/20251126_MTA-elnok-jeloltek-ebx; https://mta.hu/mta_hirei/tajekoztato-a-magyar-tudomanyos-akademia-tisztsegyviseloinek-valasztasi-folyamatarol-114974
- 11 <https://mta200.hu/mta200/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-ii-resz-19182019-106370>